

Kirjoittajat: Anniina Makara, Tanja Maunu, Reetta Lepola

Lasten seksuaalikasvatus on ihmisoikeus!

Johdanto

Seksuaalisuus on ihmiseen sisäänrakennettu ominaisuus, joka on olemassa siitä hetkestä, kun vauva syntyy maailmaan. (Cacciatore 2008, 123.) Lapsen seksuaalisuus kehittyy vähitellen Seksuaalisuuden portaat- porrasmallin mukaisesti, kehitys voi kulkea hyvinkin yksilöllisessä tahdissa ja kunkin portaan ikäjakauma voi olla laaja. Pienet lapset ovat luontaisesti uteliaita ja oman kehon tutkiminen on keino hahmottaa esimerkiksi omaa ihmisyyttä. Oma keho voi tuottaa lohdutusta, ymmärrystä sekä nautintoa. (Cacciatore 2008, 121). Pienten lasten seksuaalikasvatuksesta käytetään nimeä kehotunnekasvatus, jotta se erotetaan aikuisten miellelyhtymistä ja ajatuksista liittyen seksuaalikasvatukseen ja seksiin sekä nautintoon. Kehotunnekasvatus on omaan kehoon tutustumista, tunteidenhallinnan opettelua sekä turvataitoja. (Väestöliitto 2018a; Väestöliitto 2018b.). Alle kouluikäisen lapsen seksuaalisuus koostuu ilosta, tutkiskelusta, uteliaisuudesta ja avoimuudesta (Cacciatore, Ingman-Friberg, Vehkaoja 2019, 5).

Myös lapsella on seksuaalioikeudet. Koska lapsi ei voi niistä vielä tietää, ovat lapsen seksuaalioikeudet aikuisen velvollisuus kertoa ja tuoda ne lapselle esiin. Lapsella on oikeus uteliaisuuteen ja kehoonsa tutustumiseen sekä omien rajojen ja oikeuksien testaamiseen. Aikuisen tulee olla tällöin läsnä ja tukea sekä vastata lapsen kysymyksiin hitaasti, ystävällisesti ja lapsen kehitystasoon nähden sopivalla tavalla. Olennaista on painottaa, mitkä ovat lapsen oikeuksia ja mitkä asiat ovat kiellettyjä, koska muiden oikeuksia tulee kunnioittaa. Lapselle pitäisi kertoa, että hänellä on oikeus päättää omasta kehostaan ja itseään koskevista rajoista. Lapsella on myös oikeus tutkia sukupuoli-identiteettiään, vahvistaa sitä ja leikitellä sillä. Lisäksi on tärkeää luoda lapsen kanssa vahva keskusteluyhteys, että lapsi uskaltaa kääntyä kaikissa kysymyksissä ja ongelmissa aikuisen puoleen. Aikuisen tärkein työ on turvata ja suojella lapsia heidän seksuaalioikeuksien loukkaamiselta. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 111-112.)

Lapsen tärkein seksuaalioikeus on saada kehittyä omassa, yksilöllisessä tahdissa, ilman häirintää, tuetusti ja suojattuna kohti omanlaista seksuaalisuutta. Väestöliiton mukaan lapsen seksuaalioikeuksien puuttuminen uhkaa lasten tervettä kasvua ja kehitystä, sekä oikeussuojaa. Lapsen seksuaalisuutta tulisi tukea ikätasoisesti ja kehitysvaiheen mukaisesti. (Väestöliitto 2018c.)

Pikkulasten seksuaalikasvatuksesta ei juuri puhuta, mutta kukista ja mehiläisistä on tultu pitkälle. Olemme artikkelia kirjoittaessa perehtyneet seksuaalisuuteen yleisesti, lapsen seksuaalisuuteen ja erityisesti pienten lasten seksuaalikasvatukseen. Tutustuimme varhaiskasvatuksessa tapahtuvaan seksuaalikasvatukseen kirjallisuuden, ohjeistuksien, tutustumiskäyntien sekä varhaiskasvatushenkilöstön kanssa käytyjen keskustelujen kautta.

Havaitsimme, että yhteneväiset käytännöt toteuttaa kehotunnekasvatusta varhaiskasvatuksessa puuttuvat; päiväkodeissa voi olla moninaisia käytäntöjä tai ei lainkaan käytäntöä. Toivomme artikkelin herättävän ajatuksia eritoten ammatillisten varhaiskasvattajien keskuudessa, sekä tuoda esiin pientenlasten seksuaalikasvatuksen merkityksen varhaisessa iässä, sillä tällä asialla on merkitystä henkilölle koko hänen elämänkaarensa ajan.

Mitä lapsen seksuaalisuus on?

Ihmisen seksuaalisuus on luonnollinen osa ihmisen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä läpi elämän. Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä ja siihen liittyvät seksi, seksuaaliset identiteetit ja roolit, seksuaalinen suuntautuminen, erotiikka, nautinto, intiimiys ja lisääntyminen. Seksuaalisuutta voi kokea ja ilmaista ajatusten, fantasioiden, halujen, uskomusten, arvojen, toiminnan, roolien ja ihmissuhteiden kautta. Seksuaalisuuteen vaikuttaa biologiset, psykologiset, sosiaaliset, ekonomiset, poliittiset, eettiset, historialliset, uskonnolliset sekä hengelliset tekijät. (WHO 2010, 17.) Seksuaalisuus näyttäytyy erilaisena eri elämän eri vaiheissa ja tilanteissa, ja pienen lapsen seksuaalisuus onkin hyvin erilaista, kuin esimerkiksi murrosikäisen, aikuisen tai vanhuksen seksuaalisuus. (Hermanson 2019).

Seksuaalisuutta ei usein mielletä lapsen elämään kuuluvaksi ja se saatetaan jättää helposti huomioimatta. Kuitenkin seksuaalisuudella on tärkeä rooli lapsen positiivisen mielenterveyden rakentumisessa, ja se on olennaista lapsen terveyden ja hyvinvoinnin kannalta. (Juslén & Montonen 2017.)

Seksuaalisuuden voidaan katsoa jakautuvan kolmeen tasoon, joita ovat järki, tunne ja biologia. Lapsesta lähtien ihminen alkaa kontrolloimaan biologisia tarpeitaan sekä tunteiden ilmaisuaan. Ihmisten seksuaalisuuteen sisältyy myös eettistä pohdintaa, sekä siihen pohjautuvaa harkintaa ja päätöksentekoa. Lapsuudessa koetut ihastumisen ja rakastumisen tunteet ja pettymysten sietämiset valmistavat sitomaan parisuhteen aikuisena. Sekä ihmisillä että eläimillä on seksuaalisuudessa sama biologinen tarve olla toisen lähellä, nauttia kosketuksesta sekä saada leikkiä. Nämä biologiset tarpeet kehittyvät lapsella vasta myöhemmällä iällä aikuisten seksuaalisten tarpeiden tasolle, ja näiden viettien kautta luonnon on mahdollista turvata lisääntymisen ja jälkikasvun hoivan kautta lajin säilyminen. (Cacciatore ym. 2008, 227.)

Tutkimustiedon mukaan valtaosa lapsista ilmentää omaa seksuaalisuuttaan jotenkin. Alle kouluikäiset lapset ovat kiinnostuneita seksuaalisen kehityksen teemoista, kuten esimerkiksi wc-asioinneista, oma ja toisen keho koetaan kiinnostavana. Suomalaisessa päiväkotilasten käyttäytymistä kartoittaneessa tutkimuksessa on havaittu seksuaalissävytteisten leikkien olevan yleisiä. Lapset ottavat mielellään kehollisen kontaktin toisiin, ovat kiinnostuneita seksuaalisuuden ja sukupuolten välisistä eroista, sekä ovat mielellään ilman vaatteita. Lapset leikkivät erilaisia tutkimusleikkejä suunnilleen samassa ikä- ja kehitysvaiheessa olevan kaverin kanssa. Tutkimusleikit lasten välillä voivat olla seksuaalissävytteisiä. Leikeissä, esimerkiksi koti- ja lääkärileikeissä, kokeillaan ja tutustutaan teemoihin, joita lapsi on nähnyt ja kuullut. Leikissä korostuu osallistujien vapaaehtoisuus. (Cacciatore, Ingman-Friberg, Vehkaoja 2019,13-17.)

Lapsen seksuaalisuus on täysin erilaista kuin aikuisen seksuaalisuus, sillä se ei sisällä niitä asioita, jotka aikuinen mieltää seksuaalisuuteen kuuluviksi, kuten parisuhteen muodostamisen, seksuaalisen koskettamisen tai lisääntymisen. Lapsen seksuaalisuus on muun muassa leikkiä, lohdun, turvan ja mielihyvän kokemista, läheisyyden oppimista, uteliaisuutta, tarvetta suojaan ja nautintoon. Lapsuuden kehitys luo puitteet yksilön seksuaaliselle kasvuille. Lapsuuden traumat ja riskit, kuten tietämättömyys ja rajattomuus sekä kasvuympäristön ilmapiiri, jossa lasta ei hyväksytä sellaisena kuin hän on; ainutlaatuisena ja erityisenä, ovat yleisiä aiheita seksuaali- ja pariterapian vastaanotolla. (Cacciatore 2008,364-365.)

Seksuaalista kaltoinkohtelua ei saisi kuulua kenenkään lapsen elämään, sillä se vaurioittaa lapsen seksuaalista kehitystä. Raisa Cacciatoren mukaan paras kokonaisuus saavutetaan, kun lapsella on jatkuvasti hyväksyvä yhteys (ilman häpeää) omiin tunteisiin, luonnollisiin seksuaalisiin

impulsseihin ja kehoon. Nämä säilyvät lasta suojattaessa kaltoinkohtelulta ja loukkauksilta. Samaan aikaan lapsi rakentaa oman seksuaalisuutensa rajoja. (Cacciatore 2008, 366.)

Lapsen seksuaalinen kehitys

Kuten lapsi muutenkin, myös lapsen seksuaalisuus kehittyy portaittain ja se liittyy niin psyykkiseen, fyysiseen, emotionaaliseen kuin sosiaaliseenkin kehitykseen. Varhainen lapsen kehoon, läheisyyteen, nauttimiseen, oikeuksiin ja tunteiden kokemiseen tutustuminen liittyyvät seksuaalisuuteen. Pienellä lapsella näissä korostuu kehonkuva, itsetunto ja tunnetaidot. Näiden tietojen, taitojen ja asenteiden perusta rakentuu jo alle kouluikäisenä. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 25.)

Lapsen seksuaalisen kehityksen vaiheet tapahtuvat psykososiaalisen kehityksen vaiheiden myötä. Lapsen tasapainoinen tunne-elämä ja seksuaalisuuden perusta muodostuvat vanhemman kanssa syntyneestä hyvästä vuorovaikutuksesta sekä lapsen perusturvallisuuden tunteesta. Yhdessä vanhemman kanssa lapsi oppii omasta kehostaan sekä vuorovaikutuksesta toisten ihmisten kanssa. Lapsi löytää omat sukuelimensä yleensä noin kolmen-viiden vuoden iässä, jolloin sukupuolielimet ovat lapselle tasavertaisia kehon muiden osien kanssa. Tämän ansiosta lapsi ei tunne sukupuolielimistään häpeää, vaan voi olla niistä ylpeä. (Hermanson 2019.)

Alle kouluikäisen lapsen seksuaalisuus koostuu kehotunteen, käytöstopojen, omien oikeuksien opettelusta, sääntöjen ja normien opettelusta. Lapsen seksuaalisuus on erilaista kuin aikuisen seksuaalisuus, sillä se perustuu oman kehon ihmettelemiseen, oman kehon rajojen opetteluun. Lapsi tutustuu kosketukseen ja siitä saatavan mielihyvän kokemukseen. Samalla lapsi harjoittelee tunteiden säätelyä, käyttäytymistapoja, omia rajoja sekä sosiaalisia sääntöjä. Lapsi saa kokemuksen kehohallinnasta ja huolenpidosta omaksuen samalla uusia asioita. (Cacciatore, Ingman-Friberg, Vehkaoja 2019, 5.)

Lapset saattavat leikkiä seksuaalisia leikkejä, jotka ovat luonteeltaan tutkivia, spontaaneja, ajoittain aktiivisia (erityisesti 3-5 vuotiailla esimerkiksi peseytymistilanteissa). Ne perustuvat molemminpuoliseen suostumukseen ikä- ja kehitystasoltaan samantasoisten lasten välistä toimintaa, johon ei liity aggressiivista käyttäytymistä tai pelkoja, mutta ne sisältävät usein häpeää. Tämä leikki on luonteeltaan tavallista ja normaalia, eikä siitä tarvitse olla huolissaan. (Cacciatore 2008,351.)

On syytä selvittää, mikäli lapsen seksuaalinen käyttäytyminen on pakonomaista, uhkaavaa, vallankäyttöä tai väkivaltaa sisältävää, ilotonta, usein tapahtuvaa ja pitkäkestoista tai estää normaalit ikään kuuluvat aktiviteetit. Lapsen ylikorostunut seksuaalissävytteinen käytös on viesti, joka voi kertoa esimerkiksi yksinäisyydestä, lohdutuksen tarpeesta, läheisyyteen liittyvästä seksuaalisuudesta, seksuaalisen väkivallan katsomisesta, tai hämmentävästä kokemuksesta, jota lapsi ei osaa tai pysty sanoittamaan. Jos lapsi tekee yhdyntäyrityksiä, suun ja sukuelinten koskettelua tai yrittää työntää esineitä omaan tai toisen lapsen peräaukkoon aikuisen kielloista huolimatta, tai mikäli lapsella esiintyy runsaasti epätavallisenä pidettyjä seksuaalitoimintoja, on syytä huolestua ja pohtia onko lapsella joku hätä. (Cacciatore 2008, 351-352.)

0-1-vuotiaana lapselle luodaan sosiaalisen ja emotionaalisen kehityksen perusta, joten on tärkeää, että turvallisuuden tunteen saamiseksi vauva saa riittävästi hellyyttä ja huomiota. Tällä ikäkaudella vauva tutkii maailmaa ja omaa kehoaan aistiensa varassa. (WHO 2010, 25.) Varhaislapsuuden psykooseksuaalisessa kehityksessä on varhaisella vuorovaikutuksella suuri merkitys, sillä muun muassa identiteetti, tunne-elämä ja itsetunto kehittyvät varhaisen vuorovaikutuksen pohjalta (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2015, 49).

Taaperoiässä, 2-3-vuotiaana lapsen uteliaisuus herää ja lapsi alkaa tarkoituksenmukaisesti tutkia kehoaan. Lapsi tulee tietoisemmaksi omasta itsestään sekä kehostaan ja myös muiden ihmisten kehot ja sen eri osat alkavat kiinnostaa. Lapsen kokemus omasta sukupuolesta, eli sukupuoli-identiteetti alkaa kehittyä ja lapsi ymmärtää erot tytön ja pojan välillä, tunnistuen niiden fyysiset piirteet. Lapsi tarvitsee edelleen paljon fyysistä kontaktia, kuten hellyyttä ja sylissä oloa. (WHO 2010, 23-25.)

3-5- vuotiaiden lasten ryhmässä seksuaalinen käyttäytyminen tulee helposti esille, erityisesti nukkumaanmenon ja pesutilanteiden yhteydessä. Teoksessaan Huomenna pannaan pussauskoppiin – opas vanhemmille Raisa Cacciatore viittaa psykologi Pajusen muistuttaneen, että valtaosa lasten seksuaalisesta käyttäytymisestä on normaalia. (Cacciatore 2008,352.) Cacciatore toteaa, että tietoa ja käytännön oppia tarvitaan enemmän, sillä osa tutkimuksiin lähetetyistä lapsista osoittaa aivan normaalia seksuaalista kiinnostusta, sillä varhaiskasvatuksessa tai perheessä ei tunnusteta lapsen normaalia kehitystä ja siihen sisältyvää seksuaalisen leikin luonnetta. (Cacciatore 2008,352.)

4-6-vuotiaalla lapsella oma sukupuoli alkaa olla jo selkeä käsite ja sukupuoliroolit ovat alkaneet selkiytyä. Lapsen tiedonjano ja uteliaisuus jatkuvat edelleen ja erityisesti seksuaalisuuteen liittyvät asiat kiinnostavat häntä. Aikuisten käyttäytymisen ja reaktioiden pohjalta lapsi oppii tulkitsemaan, mikä hänen käytöksessään on sopivaa tai epäsopevaa. Tässä iässä seksuaalisuuteen liittyvistä asioista aletaan keskustella myös ikätovereiden kanssa. Moraalisen kehityksen myötä lapselle muodostuu häveliäisyyden tunne, jolloin lapsi alkaa asettamaan rajoja kehonsa suhteen. (WHO 2010, 24-25.)

Unnutuksella tarkoitetaan sitä, että lapsi hakee hyvän olon tunnetta koskettelemalla sukupuolielimiään. Unnutuksen tarkoitus on saavuttaa hyvää oloa, mukavaa tunnetta; se voi olla ajankulua, rauhoittumista tai lohtua. Lapsen unnutus on eri asia kuin aikuisen itsetyydytys ja tämän vuoksi siitä on hyvä käyttää eri sanoja erottamaan lapsen ja aikuisen erilaisesta kokemuksesta eri sanoja; unnutuksella lapsi hakee mielihyvää, turvallisuuden tai rauhoittumisen kokemusta ilman aikuisen tavoitteita ja ajatuksia. Samalla lapsi oppii erilaisia asioita omasta kehosta, kuten turvallisuutta ja sopivuussääntöjä. Lasta on hyvä ohjata, että unnutus on oma, henkilökohtainen ja yksityinen asia, joka on mukava juttu, mutta se on hyvä tehdä yksin, eikä julkisesti. Unnutaminen on osa lapsen normaalia kehitystä ja sen kautta lapsi tutustuu omaan kehoonsa. Tavallisinta unnutuksen esiintyminen on lapsen mennessä nukkumaan, jolloin lapsi voi kosketella itseään esimerkiksi peiton alla. Mikäli unnutus on toistuvaa ja häiritsee muita elämänalueita tai jatkuu huolimatta kielloista, sillä lapsi ei kykene lopettamaan sitä, on syytä huolestua. Aikuinen voi tukea pyrkimällä estämään unnutukseen liittyvää pakonomaista käyttäytymistä, suhtautumalla rauhallisesti ja keskustella lapsen kanssa. (Väestöliitto 2018d; Väestöliitto 2018e.)

Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalisuuden kehitystä kuvataan usein seksuaalisuuden portailla, jotka on luonut kättilö ja terveydenhoitaja Erja Korteniemi-Poikela yhdessä lastenpsykiatri Raisa Cacciatoren kanssa. Seksuaalisuuden portaat kuvaavat yhteensä yhtätoista sisäistä kypsyyttä kuvaavaa kehitysporrasta syntymästä aikuisuuteen asti. Jokainen yksilöllisesti saavutettava seksuaalisuuden porras on tärkeä ja sillä on oma kehitystehtävänsä. Varhaiskasvatukseen lapsen portaita on neljä. (Cacciatore, Laru & Riihonen 2015, 50-51.)

Seksuaalisuuden kehityksen ensimmäisellä Olen ihana -portaalla (0–4 vuotta) on tärkeää läheisyys, huolenpito, turva ja hellyys lapsen kiintymyssuhteissa. Ne antavat pohjan lapsen kyvylle läheiseen ihmissuhteeseen koko elämän ajan. Rakastavan kosketuksen määrällä on suuri merkitys lapsen

kehoitsetunnolle ja lämpimillä katseilla, ilmeillä ja hymyllä aikuinen viestittää lapselle, että tämä on tärkeä ja toivottu. Kiintymyksen tunne vuorovaikutuksessa vahvistaa lapsen itseluottamusta ja rohkeutta rakastaa. Pieni lapsi rakastaa jokaista kehonsa kohtaa heti syntymästään ja haluaa tutkia kehoaan. Aikuisen tehtävä on vahvistaa lapsen ylpeyttä omasta kehosta sekä itsensä hyväksyntää. (Cacciatore ym. 2015, 51.)

Olen ihana – portaalla lapsia kiinnostaa oma sukupuoli ja vertailu toisiin, mikä näkyy esimerkiksi oman sukupuolielimen kosketteluna ja toisaalta myös toisten kehonosiin tutustumalla usein leikin kautta. Lapsen opetellessa kehon osien nimiä, hän myös opettelee tärkeitä taitoja ja sääntöjä siitä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Lasta tulee ohjata asiallisesti kertomalla, että keho on joka paikasta arvokas, mutta esimerkiksi ”nakutanssille” tulee valita sopiva paikka ja yleisö. Lapsi opetetaan myös itse huolehtimaan intiimihygieniastaan, koska sukupuolielimet ovat yksityisalue, jonne kukaan ei kosketa ilman lapsen lupaa ja hyvää syytä, jolloin lapsi alkaa ymmärtää oikeutensa koskemattomuuteen. Oman kehon haltuunotto ja itsehallinta kasvavat hiljalleen aikuisen avulla ja lapsi oppii myös kunnioittamaan toisten ihmisten koskemattomuutta ja kehoa. (Cacciatore ym. 2015, 51.)

Toisella portaalla (2-8 vuotta), Tykkäyskaveri -portaalla, lapsi oppii ystävyyden, yksityisyyden ja rajojen merkitystä. Lapsi haluaa ihailua ja hellyyttä ja myös osoittaa niitä avoimesti. Lapsesta rakkaus, tykkääminen, ystävyys ja empatia ovat mieleisiä tunteita ja on myös kivaa olla tykätty. Lapsi saattaa myös pohtia ihastuksen ja kaveruuden eroa, mutta tykkäyskaverin sukupuolella ei ole väliä, vaikka sukupuolten erilaisuus muuten kiinnostaakin. Erilaisilla temperamenteilla ja luonteilla on oikeus omaan kokemukseensa: jotkut lapset ovat välittömiä, toiset varovaisempia ja haluavat pitää etäisyyttä. Myös hellyyden osoittamisen tavoissa on eroja eri perheissä ja kulttuureissa. Tällöin lapsi tarvitsee tiedon siitä, että tunteet ovat jokaisen oma juttu, eikä tunteita voi määrätä toiselle. Lasta opetetaan kysymään muilta ihmisiltä heidän tunteistaan ja mitä he haluavat. Tunteita on näytettävä niin, että kaikilla osapuolilla on mukava olla. Lapsen tietoja omista ja muiden oikeuksista vahvistetaan ohjaamalla lasta arvostamaan omaa ja toisen kehoa. Lapselle sanotaan suoraan, että hän määrää itse kehostaan ja hänellä on oikeus sanoa kyllä tai ei. Lapsen tulisi oppia ilmaisemaan selkeästi tarpeitaan, toiveitaan ja rajojaan kaikissa ihmissuhteissa ja vuorovaikutustilanteissa. (Cacciatore ym. 2015, 51-52.)

Kolmannella Vanhemman ihailu- portaalla (3-9-vuotiaat) lapsella on paljon rakkautta, jota he jakavat ympäröiville ihmisille, eläimille ja asioille. Koska lapsi etsii rakkaudelleen, turvallista, ihailtavaa ja upeaa kohdetta, usein rakkauden kohteeksi osuu oma vanhempi. Tilanteessa aikuisen tulisi tukea lapsen rakastumista, sillä lapsen tulisi saada kokemus, että hänen tunteensa ovat oikeanlaisia ja hyväksytyjä. Ensimmäisistä rakastumisista sekä saadusta palautteesta muodostuu lapselle käsitys siitä, millaisena tulevaisuuden kumppanina hänet nähdään. Aikuisen tehtävä on myös suojata, ettei lapsi joudu hyväksikäytetyksi. Rakkauden tunteeseen saattaa liittyä myös voimakasta omistamisen halua ja mustasukkaisuutta, jolloin lapselle opetetaan järjenkäyttöä rakkauden tunteen rinnalla. (Cacciatore ym. 2015, 52.)

Tällä portaalla lapsi alkaa miettiä vauvojen alkuperää. Lapsi tutustuu tyypillisesti eri sukupuoliin ja rooleihin leikkien kautta. Jotkut lapset kokevat, että haluaa olla esimerkiksi toista sukupuolta. On tärkeää, että lapselle sallitaan sukupuoliroolien kyseenalaistaminen ja lapsi saa halutessaan testata, miltä tuntuu elää vastakkaisen sukupuolen roolissa. Aikuisen on tällöin osoitettava lapselle kiintymystä, jotta lapsi kokee tulevansa hyväksytyksi omine tunteineen ja ominaisuuksineen. Kolmannella portaalla lapsi saattaa myös huomata sukupuolielimiensä koskettelun tuottavan mielihyvää: tätä kutsutaan itsetyydytyksen sijaan unnutukseksi. Unnutus on monille rauhoittumisen ja itsesäätelyn keino, eikä siis ole vahingollista lapselle. (Cacciatore ym. 2015, 52.)

Neljännellä Idoli ihastuttaa – portaalla (6-12 vuotiaana) lapsi ihastuu tyypillisesti arvostettuun ja ihailtavaan nuoreen, aikuisen tai julkisuuden henkilöön. Haaveilu kaukorakkaudesta antaa rakennusaineita itsetunnolle sekä paljon nautintoa, tyydytystä ja sisältöä lapsen elämään. Ajatus siitä, että ihailtu henkilö voisi arvostaa tai rakastaa lasta, vahvistaa lapsen itsetuntoa ja uskoa siihen, että hän voisi aikuisena saavuttaa hyvän parisuhteen. Tällöin lapsen seksuaalisuuden fantasiatila aloittaa kehittymisen. Lapsi usein leikkii idoliaan ja muutenkin kokeilee aikuisuuden roolia, jolloin lapsi käsittelee kysymystä siitä, millaiseksi haluaa isona kasvaa. Aikuisen vastuulla on tukea lapsen tunnemaailmaa ja haaveita, mutta toisaalta vahvistaa todellisuudentajua. Rakkauden kohteeksi joutuneen aikuisen tulisi näyttää, että arvostaa lapsen rakkauden tunnetta, muttei vastaa siihen. Lapsen kanssa keskustellaan ja autetaan ymmärtämään, että tavallisuus riittää ja jokaisella ihmisillä on hyviä puolia ja mahdollisuus tavoitella hyvää elämää ja parisuhdetta. (Cacciatore ym. 2015, 52-53.)

Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatuksella tarkoitetaan oppimista seksuaalisuuden kognitiivisista, emotionaalisisista, sosiaalisista, vuorovaikutuksellisista ja fyysisistä osa-alueista. Seksuaalikasvatus alkaa varhaislapsuudessa ja jatkuu läpi nuoruuden ja aikuisuuden. Seksuaalikasvatuksella pyritään tukemaan ja suojelemaan seksuaalista kehitystä: se voimaannuttaa ja varustaa henkilön tiedoilla, taidoilla sekä positiivisilla arvoilla ymmärtämään ja nauttimaan seksuaalisuudestaan, omaamaan turvallisia ja tyydyttäviä ihmissuhteita ja ottamaan vastuuta omasta ja toisten seksuaalisuudesta ja hyvinvoinnista. Seksuaalikasvatus mahdollistaa tekemään positiivisia valintoja oman elämänlaadun ja yhteiskunnan hyväksi. Seksuaalikasvatus on kansainvälisesti hyväksytty ihmisoikeus. (WHO 2010, 20.)

Vanhemmilla on sekä oikeus, että velvollisuus kasvattaa lapsiaan elämän eri osa-alueilla. Seksuaalikasvatus ei poikkea lapsen muusta kasvatuksesta, eikä ihmiseen syntymästä asti liittyvää ominaispiirrettä, seksuaalisuutta, voi näin ollen jättää väliin. Lapsen tulee saada tietoa ja opetusta seksuaalisuudesta hänen kehitystään vastaavalla tasolla ja tavalla, jonka hän voi ymmärtää. Lapsen tulisi saada seksuaalisuuteen liittyvää tietoa oikeaan aikaan, sillä hän vertaa eri tahoilta kuulemiaan asioita keskenään, sekä itseään muihin. Vanhempien lisäksi lapsen kasvatukseen osallistuvat myös esimerkiksi varhaiskasvatus, koulu, kaverit sekä koko ympäröivä maailma fyysisine ja virtuaalisine ulottuvuuksineen. (Bildjuschkin 2019.)

Seksuaalisuus syntyy elämän alkaessa ja se kehittyy läpi koko elämän. Seksuaalikasvatus voidaan jakaa neljään eri osa-alueeseen, jotka ovat fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja henkinen ulottuvuus. Näiden osa-alueiden huomioiminen tukee laajasti lapsen kehitystä. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL 2019.)

Seksuaalisuus kuuluu ihmisyyteen. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden ohjelman 2014-2020 mukaisesti alle kouluikäisten seksuaalikasvatuksessa pyritään luomaan hyvä pohja itsetunnolle, ihmissuhteille sekä toisen kunnioittamiselle. Seksuaalikasvatus tarjoaa tietoa omasta kehosta ja itsemääräämisoikeudesta. (Klemetti & Raussi-Lehto 2016, 33).

Kehotunnekasvatuksella tarkoitetaan myönteisen minäkuvan vahvistamista, tunne- ja turvataitoja sekä lapsen ikätaso huomioivaa tietoa seksuaaliterveydestä. (Cacciatore, Ingman-Friberg, Vehkaoja 2019, 8.) On todettu, että sanat seksuaalisuus ja seksuaalikasvatus aiheuttavat hämmennystä pienten lasten kasvattajien keskuudessa, sillä aikuiset mieltävät seksuaalikasvatuksen lähinnä seksinä tai lisääntymiseen liittyvänä asiana. Pienten lasten kohdalla seksiakti ja lisääntyminen, ovat sivuroolissa. Pääpainoalue pienen lapsen seksuaalisuudessa on oman kehon haltuunottaminen ja

tunteiden hallinnan opettelu, sopivuussääntöjä (mikä on sallittua julkisesti, mitä tulee tehdä yksin), itsemääräämisoikeuden harjoittelua. Lapsi on luonnostaan utelias. Samalla lapsi omaksuu asenteita omaa kehoaan, tunteiden näyttämistä ja läheisyyttä kohtaan. Kehotunnekasvatus pyrkii siihen, että lapsi pitäisi huolta omasta kehostaan ja tuntee oman kehonsa itsearvostusta vahvistaen.

Kehotunnekasvatus pyrkii myönteiseen kehoitsetuntoon ja kehonkuvan saavuttamiseen, sekä omasta kehosta lähtevään hyvinolon tunteeseen. Lapsi oppii arvostusta erilaisia kehoja ja ymmärtämään jokaisen ihmisen ainutlaatuisuutta. (Väestöliitto 2019.)

Kehotunnekasvatus –termi sopii paremmin lapsen kehitysvaiheeseen ja näin voidaan erottaa lapsen tarvitsema tieto nuorten ja aikuisten seksuaalikasvatuksesta. Sana myös kuvaa vanhemmille paremmin lasten seksuaalikasvatuksen painotuksia. (Väestöliitto 2018a.)

Cacciatoren mukaan kehotunnekasvatus ja kehotunne ovat lapsen oikeuksia, jotka on kerrottava lapselle systemaattisesti aikuisen toimesta. Tutkimuksen mukaan lapset ovat kiinnostuneita kehosta ja tunteista. Tämän vuoksi puhumme kehotunnekasvatuksesta, kun tarkoitamme pienten lasten seksuaalikasvatusta, sillä seksuaalikasvatus liitetään usein aikuisuuden seksuaalisuuteen. Kehotunnekasvatuksessa painotetaan pienten lasten tarpeita ja pienten lasten seksuaalioikeuksia, esimerkiksi lapsen turvataito-oikeuksia. Cacciatoren mukaan lapsella on oikeus omaan tilaan, omiin rajoihin ja omaan kehoon. Lapsella on oikeus sanoa ja osata sanoa ei; lapsi voi harjoitella turvallisissa ihmissuhteissa ei-sanon sanomista. (Väestöliitto 2018f.)

Turvataitokasvatus

Turvataitokasvatuksella tarkoitetaan keinoja, joilla lapsi suojaa omaa yksityisyyttä ja koskemattomuutta. Milloin sanoa ei ja milloin kyllä. Kehollisen intiimialueen rajat voidaan opettaa uimapukusäännöllä. Kehonosat, jotka ovat uimapuvun alla piilossa, ovat jokaisen omaa, yksityistä aluetta. (Väestöliitto 2017,12.)

Tunne ja turvataitokasvatuksen tavoite on, että lapsi saa tiedot ja valmiudet toimia uhka- ja vaaratilanteissa. Mikäli lasta kiusataan, ahdistellaan tai kohdellaan väkivaltaisesti, on lapsen tarpeen kyetä suojelemaan myös itseään. Tunne- ja turvataitokasvatus antaa myös tietoa lapsen oikeuksista vahvistamalla ja lisäämällä itsemääräämisoikeutta ja itsearvostusta. Se auttaa lasta oppimaan omien tunteiden tunnistamista, ilmaisemista sekä säätelemään omaa käyttäytymistä, jolloin edistetään myös vuorovaikutussuhteita toisiin lapsiin. (Andell, Lajunen & Ylenius-Lehtonen 2015,3.)

Lapsilla on oikeus seksuaalikasvatukseen, sillä näin lapsi oppii turvataitoja. Lasta tulisi opettaa pesemään genitaalialueet ja peppu pienestä asti. Wc- käynnin yhteydessä lapselle tulee kertoa mitä teet ja minkä vuoksi. Lasta ei tule pakottaa fyysisiin kontakteihin läheisten ja sukulaisten kanssa, joista esimerkkinä voidaan mainita väkisin suukottelu ja sylissä istuminen. Hankalia ja hämmentäviä tilanteita voi sanoittaa lapselle. Rohkaise lasta sanomaan ei myös, läheisille ja tutuille, vaikka pitäisikin heistä kovasti. Lapsen on hyvä erottaa myös hyvät ja pahat salaisuudet toisistaan. Ohjeista lasta kertomaan pahat salaisuudet aikuiselle. (Pelastakaa lapset –verkkolehti 3.10.2016.)

Pohdinta

Suomen päiväkodeissa ja varhaiskasvatuksessa on erittäin suuria eroja keskenään seksuaalikasvatuksessa. Vierailut eri paikkakuntien päiväkodeissa olivat antoisia ja mielenkiintoisia. Osassa päiväkodeissa toteutettiin seksuaalikasvatusta säännöllisesti jokaisella ryhmällä. Toisissa päiväkodeissa keskusteltiin seksuaalikasvatuksesta, vain tarvittaessa, esimerkiksi unnutuksesta tai lapsen sanoessa rumia sanoja genitaalialueesta. Päiväkodit, jotka pitivät seksuaalisuuteen liittyviä oppitunneita, perustui lähinnä tunne ja turvataitoihin. Opetus käytiin lasten kanssa pohdiskelemalla, millainen on hyvä kosketus? Millainen on paha kosketus? Sekä Mihin saa toista ihmistä koskettaa. Suurimmalla osalla päiväkodin henkilökunnalla oli kuitenkin mielikuva, että lapsen seksuaalikasvatukseen kiinnitetään enemmän huomiota ja tulevaisuudessa se toteutetaan paremmin. Kunnallisissa tai yksityisissä päiväkodeissa ei myöskään ollut eroja pidettiinkö seksuaalisuuskasvatusta vai ei.

Parissa päiväkodissa, joissa päiväkotivuosi jaetaan eri teemoihin, ei koskaan ollut teemana seksuaalikasvatusta tai kehotunnekasvatusta. Näissä päiväkodeissa lastentarhanopettajat kuitenkin kokivat, että kehotunnekasvatusta sisältyi arkisiin tilanteisiin ja keskusteluihin ja meni osittain limittäin muiden teemojen kanssa. Tällöin nousee kysymys, kuinka tasavertaisesti lapset saavat tarpeellisen seksuaalikasvatuksen, mikäli teemaan tartutaan mahdollisesti vain yksittäisten lasten kanssa keskusteluissa tai ongelmakohdissa, kun lapsi esimerkiksi käyttää rumia sanoja.

Lapin kansan mukaan valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma pitää sisällään seksuaalikasvatuksen. Jokainen kunta on velvoitettu ottamaan se mukaan omaan varhaiskasvatussuunnitelmaansa. Lapin Kansa - lehtiartikkelin mukaan vuonna 2017 vain harva kunta on kirjannut seksuaalikasvatuksen osaksi omaa varhaiskasvatussuunnitelmaa. Lapsi tarvitsee tietotaitoa toimiakseen ja oikean asenteen oman ja toisen kehon kunnioittamiseksi. Nämä periaatteet ovat kirjattuna valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. (Lapin Kansa 16.10.2017.) Rovaniemen päiväkotien varhaiskasvatussuunnitelmassa kehotunnekasvatuksen (= pienten lasten ikätasoinen seksuaalikasvatusta) perustana käytetään Väestöliiton laatimia materiaaleja. (Lapin Kansa 16.10.2017.)

Varhaiskasvatustilaisissa säädetään yhdeksi varhaiskasvatuksen tavoitteeksi edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa (Opetushallitus 2018, 16). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kerrotaan muun muassa, että lapsille opetetaan sivistystä, mikä ilmenee tavassa suhtautua itseensä, muihin ihmisiin, ympäristöön ja tietoon sekä tavassa ja tahdossa toimia oikein (Opetushallitus 2018, 20). Myös tunteiden käsittelystä, vuorovaikutuksesta, kehollisista kokemuksista, itsestään huolehtimisen taidoista sekä terveellisistä elämäntavoista kerrotaan (Opetushallitus 2018, 21-23). Kiinnitimme huomiota, että vaikka seksuaalikasvatuksen osa-alueet ovat osaksi löydettävissä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa, jäimme pohtimaan, tulisiko sen olla näkyvämmän esillä.

Väestöliitto on suosittanut blogissaan 3.9.2018, että lapsen seksuaalikasvatusta kuuluisi olla osana valtakunnallista varhaiskasvatusta sisältöä. Sisällöt löytyvät jo nyt melko hyvin, mutta kehotunnekasvatusta kokonaisuutena on vain harvassa Suomen kunnassa käytössä. Blogin mukaan Suomen 16 kuntaa ovat ottaneet kehotunnekasvatusta sisältäen ikätasoinen seksuaalikasvatusta ja turvataidot, osaksi omaa varhaiskasvatusta suunnitelmaa. (Väestöliitto 2018c).

Tosiaan valtakunnallisesti laadituissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei määritellä erikseen lapsen seksuaalisen kehityksen tukemista (Klemetti & Raussi-Lehto 2016,47). Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön alaisuudessa toimiva Lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin neuvottelukunta aikoo ehdottaa, että lapsille ja nuorille suunnatut sosiaali- ja terveystieteiden palvelut järjestettäisiin toiminnallisena palvelukokonaisuutena. Palvelukokonaisuus koostuisi alle kouluikäisten, kouluikäisten ja opiskelikäisille suunnatuista palveluista. (Klemetti & Raussi-Lehto

2016, 51.) Mielestämme tämä olisi hyvä ehdotus yhdenvertaistamaan seksuaalikasvatusta ja siitä voisi hyötyä niin lapset, vanhemmat kuin ammattilaisetkin.

Olemme sitä mieltä, että niin lapset kuin varhaiskasvattajatkin hyötyisivät, jos seksuaalikasvatusta yhdenmukaistettaisiin. Yhteisenä huomiona päiväkodeista toivottiin yhtenäistä ohjeistusta seksuaalikasvatukseen sekä koulutusta henkilökunnalle. Näissä asioissa useat päiväkodit kokivat jäävänsä ilman informaatiota ja tiedonkulkua. Myös valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan voisi eritellä seksuaalikasvatuksen perusteita. Raisa Cacciatoren mukaan tietoa ja oppia seksuaalikasvatukseen liittyen tarvittaisiin enemmän, sillä tällä hetkellä tutkimuksiin lähetetään lapsia, joiden seksuaalinen kiinnostus on normaalia, koska ei tunnisteta riittävässä määrin lapsen normaalia kehitystä (Cacciatore 2008, 352).

Raisa Cacciatoren mukaan omalle lapselle kannattaa antaa paljon positiivista huomiota ja aikaa sekä kosketella paljon jo pienestä pitäen, mikäli haluaa ehkäistä liian varhaisia seksikokemuksia. Vanhempi tai kasvattaja voivat vahvistaa lapsen positiivista minäkuvaa ja kehonkuvaa. Positiivinen kehonkuva rakentuu lapselle tärkeiden ihmisten ihailusta, oikea-aikaisesta tiedosta omaan kehitykseen liittyen, väkivallattomuudesta, nautinnosta sekä kannustuksesta. (Cacciatore, 2008, 361).

Uskomme, että kun lapsi saa kasvaa hyväksyvässä ympäristössä vailla häpeää saaden itselle tärkeitä ihmisiltä kehuja ja kannustusta, hyväksyntää, hänelle muodostuu hyvä itsetunto ja myönteinen kehonkuva. Mielestämme lapsi tarvitsee ihailua itseään ja tekojaan, onnistumisiaan kohtaan. Jokainen ihminen tarvitsee hyväksyntää ja kehuja toisinaan. Ajattelemme, että kestävämmät vuorovaikutusmallit siirtyvät kasvatustyössä helposti ylisukupolvisesti, esimerkiksi jos äidillä on negatiivinen kehonkuva tai huono itsetunto, on haastavaa saada lapselle välittämään positiivista kuvaa omasta tai muiden kehoista.

Mielestämme kulttuuri ja tapa käsitellä asioita ja seksuaalisuuteen liittyviä asioita, on muuttunut viime vuosina. Muutos on ollut todella suuri viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Esimerkiksi omat vanhempamme eivät juurikaan puhuneet seksuaalisuuteen liittyvistä asioista ja myös seksuaalikasvatus on kokenut suuren vallankumouksen. Pohdimme, näkyykö päiväkodeissa tämä vanhempien työntekijöiden suhtautumisessa eri tavalla seksuaalikasvatukseen kuin nuoremmilla työntekijöillä? Joka tapauksessa seksuaalikasvatuksesta tuotettu teoria ja tutkimus ovat jo lyhyessä ajassa menneet merkittävästi eteenpäin. Onko seksuaalikasvatus vain sukupolvikysymys?

Lähteet

- Andell, M., Lajunen, K. & Ylenius-Lehtonen, M. 2015. Tunne -ja turvataitoja lapsille. Tunne – ja turvataitokasvatuksen oppimateriaali. OPAS 39. Suomen yliopistopaino Oy.
- Bildjuschkin, K. 2019. Lasten ja nuorten seksuaalikasvatus vanhemmuuden näkökulmasta. Viitattu 21.10.2019. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00956
- Cacciatore, R. 2008. Huomenna pannaan pussauskoppiin opas vanhemmille. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Cacciatore, R. (toim.) & Ingman-Friberg, S. 2016. Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Duodecim.
- Cacciatore, R., Ingman-Friberg, S. & Vehkaoja, S. 2019. Uteliaana seksuaalisuudesta, Väestöliitto. Viitattu 26.10.2019 <https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/materiaalit/>
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. 2008. Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. Juva: WS Bookwell Oy.
- Cacciatore, R., Laru, S. & Riihonen, R. 2015. Seksuaalikasvatuksen tueksi: *Ihmisen psykooseksuaalinen kehitys*. Viitattu 7.10.2019. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129742/TY%C3%962016_35_web_korjattu.pdf?sequence=5
- Hermanson, E. 2019. Alle kouluikäisen seksuaalikasvatus. Viitattu 21.10.2019. https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=kot00307
- Hietala, A-H. Lapin kansa 16.10.2017. Viitattu 10.10.2019 <https://www.lapinkansa.fi/seksuaalikasvatuksessa-lapsi-oppii-nelja-turvatait/99104>
- Juslén, N. & Montonen, E. 2017. Leikki-ikäisen lapsen seksuaalisuus ja sitä vahvistava seksuaalikasvatus. Opas vanhemmille. Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Klemetti, R. & Raussi-Lehto, E. (toim.) 2016. Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014-2020. Terveystieteiden ja Hyvinvoinnin Laitos THL. Viitattu 10.10.2019. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/seksuaali-ja-lisaantymisterveyden-toimintaohjelma-2014-2020>
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Viitattu 23.10.2019 https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Pelastakaa lapset –verkkolehti 3.10.2016. Lapsella on oikeus saada seksuaalikasvatusta ja oppia näin turvataitoja. Viitattu 20.10.2019. <https://www.pelastakaa-lapset.fi/pelastakaa-lapset-verkkolehti/lapsella-oikeus-saada-seksuaalikasvatusta-ja-oppia-nain-turvataitoja/>

Terveysten ja Hyvinvoinnin Laitos THL 2019. Viitattu 10.10.2019 https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-japerheet/tyon_tueksi/seksuaalikasvatus

Väestöliitto 2017. Tutkimusmatka upeaan kehoon neuvoja leikki-ikäisen lapsen seksuaalikasvatukseen. Viitattu 10.10.2019 http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/3b3bff7c8e68e7de27df53c1de284fed/1570729783/application/pdf/7261257/Vanhemman%20tietovihko_verkko.pdf

Väestöliitto 2018a. Kehotunnekasvatuksesta seksuaalikasvatukseen: tuottanut vanhemmuuden asiantuntijat. Julkaistu 19.12.2018. Viitattu 10.10.2019 <https://www.hyvakysymys.fi/kurssi/lapsen-kehotunnekasvatus-verkkokurssi/kehotunnekasvatuksesta-seksuaalikasvatukseen/>

Väestöliitto 28.10.2018b. Lapsi ja seksuaalisuus. Viitattu 26.10.2019 https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsi-ja-seksuaalisuus/?gclid=EA1aIQobChMIs4iznY3h4gIVyasYCh36jQXCEAMYASAAEgJr2_D_BwE

Väestöliitto 2018c. Onko lapsella seksuaalisuutta tai seksuaalioikeuksia? Väestöliiton blogi 3.9.2018. Viitattu 26.10.2019. <https://vaestoliitonblogi.com/2018/09/03/onko-lapsella-seksuaalisuutta-tai-seksuaalioikeuksia/>

Väestöliitto 2018d. Unnutus vai itsetyydytys? Viitattu 26.10.2019. <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/unnutus-vai-itsetyydytys/>

Väestöliitto 2018e. Kuinka tavallista on unnutus? Viitattu 26.10.2019 <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/kuinka-tavallista-on-unnutus/>

Väestöliitto 2018f. Turvataito-video. Julkaistu Väestöliiton Facebook-sivulla 29.5.2018. Viitattu 26.10.2019. <https://www.facebook.com/vaestoliitto/videos/vb.377011865574/10156202111200575/?type=2&theater>

Väestöliitto 2019. Kehotunnekasvatus. Viitattu 13.10.2019. https://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/pienien_lasten_vanhemmat/lapsijaseksuaalisuus/seksuaalikasvatuksen-paakohdat/kehotunnekasvatus/

WHO 2010 Standards for Sexuality Education in Europe A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists. . Cologne. Viitattu 10.10.2019. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf